בשלמא. (ז) ירמיה וחנמאל דכתיב ויבא אלי חנמאל בן דודי כדבר ה׳ (ירמיה לב) ברוך ושריה מנינו שהיו תלמידי ירמיה ברוך דכתיב מפיו יקרא אלי את הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו (ירמיה לו) ושריה בתוך[מ] ספר ירמיה (מא) הדבר אשר צוה ירמיה את שריה בן מחסיה וגו׳ ומנינו בתלמידי נביאים שהיו נביאים נחה רוח אליהו על אלישע[כ] ויהושע תלמיד משה ולקמן תניא בברייתא ברוך בן נריה ושריה בן מחסיה ודניאל ומרדכי וחגי זכריה ומלאכי כולן נתנבאו בשנת שתים לדריוש: ישמעאל בן נתניה. הוא שהרג את גדליהו בן אחיקם הצדיק: בשנת שתים לדריוש. האחרון נתנבאו לבני הגולה שיחזרו לבית[נ] המקדש שנתבטלה המלאכה זה שמונה עשרה שנה על ידי שמרוניים משהתחילו בה בימי כורש[ס]: בגדה יהודה. סיפיה דקרא ובעל בת אל נכר: בשמה זינתה. המזכיר את שמה נגרר אחר תאות זנות: נקרי. רואה קרי: ה״ג מאי אמר. כשלעק לעקה גדולה ומרה מה היה אומר בלעקתו: רב אמר. כך היה לועק: גבה המן מאחשורוש. שמלאו לבו לדבר מה שלא עלה על לב אחשורוש: גבר מלכא עילאה. כינוי הוא להיפוך בלשון נקיה: ותתחלחל. נתמסמס חלב גופה: שחתכוהו מגדולתו. בימי אחשורוש שהרי בלשצר השליטו תלתא במלכותו וכן דריוש המדי שנאמר ועלה מנהון סרכיא תלתא די דניאל חד מנהון (דניאל ו) וכן כורש שנאמר ודניאל הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה (שם) וכשמלך אחשורוש חתכו מגדולתו: ואלו איהו. דניאל לא אזיל להשיב שליחותו: על הקלקלה. שהיתה אסתר מונעת לבא[פ] אל המלך לפיכך לא השיב התך את שליחותו ואסתר שלחה דבריה ע״י אחריס: עד עכשיו. נבעלתי באונס: ועכשיו. מכאן ואילך מדעתי: אבדתי ממך. ואסורה אני לך דאשת ישראל שנאנסה מותרת לבעלה וברצון אסורה לבעלה: יו״ט ראשון של פסח. שהרי בי״ג בניסן נכתבו האגרות וניתן הדת בשושן וי״ד וחמשה עשר וששה עשר התענו ובשבעה עשר נתלה המן בערב[ע]: דעבר ערקומא דמיא. לאסוף היהודים שבעבר הנהר: שופת את הקדרה. מושיבה על הכירה היא קרויה שפיתה: וזה בא בפרוזבולי. מרדכי בא אליו בטענת עושר המן בא בטענת עוני שמכר המן את עצמו למרדכי קודש לכן ימיס רביס בכברי לחם: בולי. לשון עושר כדאמרינן (גיטין דף לז.) ושברתי את גאון עוזכם אלו בולאות שביהודה: בוטי

ארבע נשים יפיפיות היו בעולם. קשה אמאי לא חשיב חוה דהא אמרינן בפ׳ חזקת הבתים (ב״ב דף נח.) שרה לפני חוה כקוף בפני אדם ויש לומר דלא חשיב אלא אותן הנולדות מאשה: **כשם** שאבדתי מבית אבא כך אבדתי ממך. וא״ת אמאי לא היה מגרשה ותהא מותרת להחזירנה י״ל לפי שכל מעשה הגט הוא ע״פ עדים והיה ירא פן יתפרסם הדבר למלכות[מ]: **ביום** השלישי. בזכות תורה נביאים וכתובים א״ל כהנים לויס וישראלים אי נמי משה ואהרן ומריס אי נמי שלישי דמתן תורה[נ]: זה בשלמא אינהו מיפרשי אלא אבהתייהו מנלן כדעולא דאמר עולא כל מקום ששמו ושם אביו בנביאות בידוע שהוא נביא בן נביא שמו ולא שם אביו בידוע שהוא נביא ולא בן נביא שמו ושם עירו מפורש בידוע שהוא (ח) מאותה העיר שמו ולא שם עירו בידוע שהוא מירושלים במתניתא תנא כל שמעשיו (ג) ומעשה אבותיו סתומין ופרט לך הכתוב באחד מהן לשבח כגון [א] דבר ה׳ אשר היה אל צפניה בן כושי בן גדליה[ב] בידוע שהוא צדיק בן צדיק וכל שפרט לך הכתוב באחד מהן לגנאי כגון [ב] ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע[ג] בידוע שהוא רשע בן רשע אמר רב נחמן[ג] מלאכי זה מרדכי ולמה נקרא שמו מלאכי שהיה משנה למלך מיתיבי ברוך בן נריה ושריה בן [א] מעשיה ודניאל ומרדכי בלשן וחגי זכריה ומלאכי כולן נתנבאו בשנת שתים לדריוש[ד] תיובתא תניא אמר רבי יהושע בן קרחה מלאכי זה עזרא וחכ״א מלאכי שמו אמר רב נחמן[ה] מסתברא כמאן דאמר מלאכי זה עזרא דכתיב בנביאות מלאכי [ג] בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלם כי חלל יהודה קדש ה׳ אשר אהב ובעל בת אל נכר ומאן אפריש נשים נכריות[ו] עזרא דכתיב [ד] ויען שכניה בן יחיאל מבני עילם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו ונושב נשים נכריות תנו רבנן ארבע נשים יפיפיות היו בעולם שרה (ואביגיל רחב[ז]) ואסתר ולמאן דאמר [ח] אסתר ירקרוקת היתה מפיק אסתר ומעייל ושתי תנו רבנן רחב בשמה זינתה יעל בקולה אביגיל בזכירתה מיכל בת שאול בראייתה [ג] אמר רבי יצחק כל האומר רחב רחב מיד ניקרי א״ל רב נחמן אנא אמינא רחב רחב ולא איכפת לי אמר ליה כי קאמינא ביודעה ובמכירה. [ה] ומרדכי ידע את כל אשר נעשה[ט] מאי אמר רב אמר גבה (ג) המן מאחשורוש ושמואל אמר גבר מלכא עילאה ממלכא תתאה [ו] ותתחלחל המלכה מאי [ז] ותתחלחל אמר רב שפירסה נדה ור׳ ירמיה אמר שהוצרכה לנקביה [ח] ותקרא אסתר להתך [ט] אמר רב התך זה דניאל ולמה נקרא שמו התך שחתכוהו מגדולתו ושמואל אמר שכל דברי מלכות נחתכין על פיו [י] לדעת מה זה ועל מה זה אמר רבי יצחק שלחה לו שמא עברו ישראל על חמשה חומשי תורה דכתיב בהן [יא] מזה ומזה הם כתובים [יב] ויגידו למרדכי את דברי אסתר [יג] ואילו איהו לא אזל לגביה מכאן [יד] שאין משיבין על הקלקלה [טו] לך כנוס את כל היהודים וגו׳ עד אשר לא כדת אמר רבי אבא שלא כדת (ל) היה שבכל יום ויום עד עכשיו באונס ועכשיו ברצון [טז] וכאשר אבדתי אבדתי כשם שאבדתי מבית אבא כך אובד ממך [יז] ויעבור מרדכי אמר רב שהעביר יום[יח] ראשון של פסח בתענית ושמואל אמר דעבר [יט] ערקומא דמיא. [ל] ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות בגדי מלכות מיבעי ליה אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא [כא] מלמד שלבשתה רוח הקדש כתיב הכא ותלבש וכתיב התם [כב] ורוח לבשה את עמשי ואמר רבי אלעזר אמר ר׳ חנינא לעולם [כג] אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך שהרי שני גדולי הדור ברכום שני הדיוטות ונתקיימה בהן ואלו הן דוד ודניאל דוד דברכיה ארונה דכתיב [כד] ויאמר ארונה אל המלך (ה) וגו׳ דניאל דברכיה דריוש דכתיב [כה] אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישיזבינך ואמר רבי אלעזר אמר ר׳ חנינא [כו] אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קלל את שרה [כז] הנה הוא לך כסות עינים ונתקיים בזרעה [כח] ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו ואמר רבי אלעזר אמר ר׳ חנינא בא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם שופת קדרה ואח״כ נותן לתוכה מים אבל הקב״ה נותן מים ואחר כך שופת הקדרה לקיים מה שנאמר [כט] לקול תתו המון מים בשמים [ל] ואמר ר״א אמר רבי חנינא [לא] כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנאמר [לב] ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי ואמר ר״א אמר רבי חנינא צדיק אבד לדורו אבד משל לאדם שאבדה לו מרגלית כל מקום שהיא מרגלית שמה לא אבדה אלא לבעלה[לג] (ר) וכל זה איננו שוה לי אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא[לד] בשעה שראה המן את מרדכי יושב בשער המלך אמר כל זה איננו שוה לי (ו) כדרב חסדא דאמר רב חסדא זה בא בפרוזבולי וזה בא בפרוזבוטי

יהודה קדש יי אשר אהב ובעל בת אל נכר: (ד) ויען שכניה בן יחיאל מבני עילם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו ונשב נשים נכריות מעמי הארץ ועתה יש מקוה לישראל על זאת: [עזרא י, ב]
(ה) ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו ויזעק זעקה גדלה ומרה ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדלה ומרה: [אסתר ד, א] (ו) ותבואנה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחל המלכה מאד ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קבל: [אסתר ד, ד] (ז) ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה: [אסתר ד, ה] (ח) ויפן ויגד משה מן ההר ושני לחת הערת בידו לחת כתבים משני עברים מזה ומזה הם כתבים: [שמות לב, טו] (ט) ויגידו למרדכי את דברי אסתר: [אסתר ד, יב] (י) לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום גם אני ונערתי אצום כן ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי: [אסתר ד, טז] (כ) ויעבר מרדכי ויעש בכל אשר צותה עליו אסתר: [אסתר ד, יז] (ל) ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות ותעמד בחצר בית המלך הפנימית נכח בית המלך והמלך יושב על כסא מלכותו בבית המלכות נכח פתח הבית: [אסתר ה, א] (מ) ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לדוד ועמך בן ישי שלום שלום לך ושלום לעזרך כי עזרך אלהיך ויקבלם דויד ויתנם בראשי הגדוד: [דברי הימים א׳ יב, יט] (נ) הכל נתן ארונה המלך למלך ויאמר ארונה אל המלך הנה בקר הבקר ומורג הבקר לעולה ועצי הבקר לכסא: [שמואל ב׳ כד, כב] (ס) באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל ורמו לגבא די אריותא ענה מלכא ואמר לדניאל אלהך די אנת פלח לה בתדירא הוא ישיזבנך: [דניאל ו, יז] (ע) ולשרה אמר הנה אל המלך יי אלהיך ירצך: [שמואל ב׳ כד, כג] (פ) ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות ויקרא את עשו בנו הגדל ויאמר אליו בני ויאמר אליו הנני: [בראשית כז, א]
(צ) לקול תתו המון מים בשמים ברקים למטר עשה ויוצא רוח מאצרותיו: [ירמיה י, יג] (ק) ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי: [אסתר ב, כב]
(ר) וכל זה איננו שוה לי בכל עת אשר אני ראה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך: [אסתר ה, יג]

מסורת הש״ס עם הוספות

(מ) [לעיל יג.], (נ) תענית ה:, (ג) נדה עא. סוטה כ:, (ד) ב״ב ד., (ה) ע״ז י:, (ו) [עי׳ פרש״י לקמן כח: ד״ה עורקמא], (ז) [לעיל יד:], (ח) ברכות ז., (ט) לקמן כח. ב״ק לג. ע״ש, (י) אבות פ״ו מ״ו [נדה יט: חולין קד:], (כ) מ״ב ב טו, (ל) סדר עולם פכ״ט, (מ) [ועי׳ מוס׳ סנהדרין עד: סד״ה והא], (נ) עיין שבת פח. ובתרגום שני אסתר פ״ה א.

הגהות הב״ח

(מ) גמ׳ בידוע שהוא נביא מאותה העיר: (נ) שם כל שמעשיו סתומין ומעשה אבותיו וכו׳ בן צדיק וכל שמעשיו ומעשה אבותיו סתומין ופרט לך הכתוב: (ג) שם גבה לבו של המן מאחשורוש: (ד) שם אמר ר׳ אבא שלא כדת כל יום ויום שבכל יום ויום באונס ועכשיו ברצון כל״ל: (ה) שם ויאמר ארורה אל המלך ה׳ אלהיך ירצך וגו׳: (ו) שם כל זה איננו שוה לי וכי משום דרואה מרדכי יושב בשער המלך אמר כל זה איננו שוה לי אלא כדרב חסדא דאמר: (ז) רש״י ד״ה בשלמא אינהו ירמיה וחנמאל ברוך ושריה מיפרשי בנבואה חנמאל דכתיב ויבא אלי:

הגהות הגר״א

[א] גמ׳ מעשיה. כ״ל מחסיה:

גליון הש״ס

גמ׳ ששמו ושם אביו. עי׳ ב״ב דף טו ע״ב תוס׳ ד״ה בלעם ובמהר״ם מיילס בח״א שם: שם כל האומר רחב. עיין סנהדרין מה ע״א תד״ה אלא: שם ואילו איהו לא אזיל לגביה. עי׳ ב״ב דף ד ע״א תוס׳ ד״ה שכל:

תורה אור השלם

א) דְּבַר יְיָ אֲשֶׁר הָיָה אֶל צְפַנְיָה בֶּן כּוּשִׁי בֶן גְּדַלְיָה בֶּן אֲמַרְיָה בֶּן חִזְקִיָּה בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה:
[צפניה א, א]

ב) וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בָּא יִשְׁמָעֵאל בֶּן נְתַנְיָה בֶן אֱלִישָׁמָע מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וְרַבֵּי הַמֶּלֶךְ וַעֲשָׂרָה אֲנָשִׁים אִתּוֹ אֶל גְּדַלְיָהוּ בֶן אֲחִיקָם הַמִּצְפָּתָה וַיֹּאכְלוּ שָׁם לֶחֶם יַחְדָּו בַּמִּצְפָּה:
[ירמיה מא, א]

ג) בָּגְדָה יְהוּדָה וְתוֹעֵבָה נֶעֱשְׂתָה בְיִשְׂרָאֵל וּבִירוּשָׁלִָם כִּי חִלֵּל יְהוּדָה קֹדֶשׁ יְיָ אֲשֶׁר אָהֵב וּבָעַל בַּת אֵל נֵכָר:
[מלאכי ב, יא]

חשק שלמה על רבינו חננאל

מ) ל״ל שהוא מאותה העיר שמו ולא שם עירו בידוע שהוא מירושלים:

ליקוטי רש״י

[נדפס בסוף המסכת]

הגהות וציונים

מ] בכת״י ובע״י נוסף בן אמריה בן חזקיה (וע׳ מלכים ב׳ יח, ג-ו): נ] בכת״י ובע״י נוסף מזרע המלוכה אשר העביר מזרעו למולך: ג] [בע״י איתא אמר רב מלאכי וכו׳] (גליון), וכ״ה בכת״י, ולפי הגי׳ שלפנינו בסמוך ״א״ר נחמן מסתברא וכו׳״ בודאי שכאן ״אר״נ״ הוא ט״ס (דק״ס): ד] בכת״י ובע״י נוסף קחשיב מרדכי וקחשיב מלאכי תיובתא: ה] [גי׳ ע״י אמר רב נחמן בר יצחק] (גליון), וכ״ה בכת״י, ועי׳ אות ג: ו] בכת״י וע״י נוסף מישראל: ז] [צ״ל רחב ואביגיל] (גליון): ח] בכמה כת״י נוסף ויצעק צעקה, וכגירסתנו ״מאי אמר״. ובנ״א מכת״י הגירסא אשר נעשה מאי נעשה רב אמר שגבה המן וכו׳: ט] בכת״י יום טוב, וכ״ה ברש״י: י] יש להוסיף ואח״כ ויעלה נשיאים וגו׳, (מהרש״א עיי״ש): כ] צ״ל לבעליה וכ״ה בכת״י: ל] כאן יש להוסיף מלמד שכל גנזיו של אותו רשע היו חקוקין לו על לבו ובשעה שראה וכו׳, (במקום לקמן רע״ב והמימרא בע״ב מיותר והוא ט״ס שם וכמו שמחקו הב״ח, מראה כהן), וכ״ה בכת״י ובע״י: מ] צ״ל בסוף (רש״ש) וכ״ה ברש״י שבע״י: נ] צ״ל לבנות (יעב״ץ), וכ״ה ברש״י שבע״י: ס] ברש״י שבע״י מונעת עצמה מלבא אל: ע] נתלה המן בערב, ר״ל בערב אחר יום ששה עשר וע״ל טז ע״א ברש״י ד״ה הלכות קמיצה ודה״ה לתעניתו (גליון):

רבינו חננאל

כל ששמו ושם אביו בנבואה בידוע שהוא נביא בן נביא. וכן כל ששמו ושם עירו מפורש בידוע שהוא מ) מירושלים וכן כל שמעשיו ומעשה אבותיו סתומין ופרט הכתוב באחד מהן לשבח כולן צדיקים. ואם לגנאי כולן רשעים: אמר רב מלאכי זה מרדכי. ר׳ יהושע בן קרחה אומר מלאכי זה עזרא. ומסתברא כמ״ד מלאכי זה עזרא: ויגידו למרדכי ואילו איהו לא אזל מיכן שאין משיבין על הקלקלה. [ויעבור מרדכי וכו׳] ושמואל אמר דעבר עורקמא דמיא. כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי. צדיק אבד לדורו אבד משל כו׳.

הגהות הגר״א

[ב] גמ׳ בידוע שהוא נביא מאותה העיר: (ג) שם כל שמעשיו סתומין ומעשה אבותיו וכו׳ בן צדיק וכל שמעשיו ומעשה אבותיו סתומין ופרט לך הכתוב: (ג) שם גבה לבו של המן מאחשורוש: (ד) שם אמר ר׳ אבא שלא כדת כל יום ויום שבכל יום ויום באונס ועכשיו ברצון כל״ל: (ה) שם ויאמר ארורה אל המלך ה׳ אלהיך ירצך וגו׳: (ו) שם כל זה איננו שוה לי וכי משום דרואה מרדכי יושב בשער המלך אמר כל זה איננו שוה לי אלא כדרב חסדא דאמר: (ז) רש״י ד״ה בשלמא אינהו ירמיה וחנמאל ברוך ושריה מיפרשי בנבואה חנמאל דכתיב ויבא אלי: